

О.В. ГРИЩЕНКО,
викладач кафедри української
мови і літератури
Миколаївського національного
університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв

ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ СУЧАСНОГО МІСТА: ФОРМАТ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОГО ПРОСТОРУ

У сучасній українській прозі, переважно урбаністичній, місто постає тим культурним простором, з яким певною мірою пов'язана репрезентація цінностей, ідентичностей, традицій, способів самовираження тощо. Осмислення художнього простору дає змогу розкрити аксіологічні авторські настанови, означити ціннісні пріоритети. Коли йдеться про сучасну літературу, то для інтерпретації різноманітних просторових моделей важливо враховувати численні інтертекстуальні алюзії, зв'язки з певними стильовими кодами.

Урбаністичний дискурс у сучасній літературі продукує нові знання про потужні трансформаційні процеси, зсуви й розломи, про складне й незрідка суперечливе співіснування різних традицій і тенденцій. Цікавою видається інтерпретація міського простору в творчості Юрія Андруховича, Юрія Винничука, Оксани Забужко, котрі, зокрема, багато уваги приділяють проблемам культурної пам'яті у її пов'язаності з міськими топосами. Виразно наголошуються особливості збереження й трансформації травматичної національної пам'яті. Збереження історичного спадку дуже важливе для існування сучасного міста; увага, зокрема, акцентується на музеєфікації, меморіалізації, класифікації упорядкованого простору.

Репрезентація архітектурного простору (у творчості Володимира Діброви, Олеся Ільченка, Юрія Макарова, Тараса Прохаська) відображає культурний потенціал самого міста, динаміку зміни уявлень про єдність краси й доцільності, про різні можливості вписування людини у простір дому. Місто стає простором комунікації та обміну культурними надбаннями. Заявлена проблема розширює горизонт міського простору, національної ідентичності, культури, пам'яті.

Головним осередком, у якому формується історичний наратив, є місто. Місто та історична пам'ять спонукають українських письменників до нагадування забутих тем. Важливою в розгортанні романного сюжету «Музею покинутих секретів» (2009) Оксани Забужко є приватна родинна пам'ять. Місто зберігає спогади, пов'язані з меморіальними місцями, спорудами, а також і руїнами. У романі важливого значення набуває метафора архіву, причому з огляду на історію, на практику радянських спецслужб, архів може стати і сховищем пам'яті, і місцем її зникнення, нівеляції маніпулювання спогадом і документом. Пол Коннертон наголошує на елементів дублювання / подвоєння,

коли суб'єкт звертається до себе самого як особи, котра пережила минуле. Такі «внутрішні діалоги» власне ведуть і герої Оксани Забужко.

Актуалізація архітектурного дискурсу сприяє реконструкції культурному минулому. Так, культурно-історичні виміри простору важливі для зображення психологічних станів героїв у прозі Юрія Винничука. У романі «Танго смерті» (2012) старі будинки стають знаковим елементом культурного простору, вбирають у себе енергетику мешканців. Таким є триповерховий будинок на Клепарівській. Виразне психологічне навантаження несуть деталі опису помешкання, як-от порепані підвіконня і рами, рипучі сходи, шиби; вторгнення окупантів супроводжується руйнацією архітектури. Носіями спогадів у романі є образи парку, Гицлевої гори, залізничного мосту. Міст як архітектурна споруда асоціюється з переходом на інший бік шляху, що символізує смерть. Часто архітектура сприймається як історія, зафіксована в камені. Звернення до минулого, до історичних надбань зумовлює виокремлення культурно-історичного простору. У прозі В. Діброви та Ю. Винничука функціонально таку місію збереження пам'яті несуть вулиці, пам'ятники, монументи, бо саме вони виступають колективними нагромаджувачами знань, свідченнями історії. Андріївський узвіз, його будівлі постають культурним осередком, простір якого впливає на людську свідомість.

Герої творів беруть на себе функції архіваріусів, колекціонерів. Однією з ознак будь-якої колекції, як наголошує, зокрема, Ж. Бодрійяр, є її серійність. Збирання – це ще й конструювання цілісності, повноти, хоч і не завжди досяжної. Колекціонування великою мірою може визначати особистість самого збирача, воно стає пристрасною, навіть і сенсом цілого життя. У романах О. Забужко, Ю. Винничука окреслено постаті антикварів, бібліофілів, для персонажів Т. Прохаська ідеальною колекцією постає здебільшого гербарій, адже у цього письменника місто (як-от у романі «НепрОсті») не просто вписується у ландшафт, але ландшафтом визначається, історія почасти коригується географією. Колекціоновані речі (книги, антикваріат, рідкісні рослини) формують модель структурованого, упорядкованого простору. Колекції облаштовують простір музею, бібліотеки, крамниць антикваріату, кухні, ботанічного саду, репрезентуючи культурну реконструкцію. При цьому важливими рисами структурованого простору є містифікація та гіперболізація.

Урбанізм сучасної прози є однією з її суттєвих характеристик. Міський простір інтерпретується як своєрідний резервуар культурної пам'яті. Архітектура прочитується як книга, записана в камені, як свідчення минулого. Споруди вписуються в певні локальні історії. З урбанізмом пов'язана модель спогаду, який треба відреставрувати, пізнати коди, підшукати ключі. Нагромаджувачами і носіями пам'яті представлено колекції, насамперед книгозбірні. Колекціонерство і колекція можуть по-різному позиціонуватися щодо приватного та публічного простору. Просторова організація урбаністичної прози утворює й акцентує саме поняття відкритості, освоєння культури, важливість порозуміння з іншим, толерантності і поваги до різних традицій.